

**МОНГОЛ УЛС ШАНХАЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БАЙГУУЛЛАГЫН
ГИШҮҮНЭЭР ЭЛСЭХ ЭСЭХ АСУУДЛЫГ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХАМТЫН
АЖИЛЛАГААНЫ АСПЕКТААР ШИНЖЛЭХ НЬ**

Д.Ундрах

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор

Д.Ууганжаргал

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар,
Улс төр судлалын магистрант

Хураангуй: Зүүн хойд Ази болон Төв Азийн бүс нутагт орших Монгол улс Шанхайн Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (ШХАБ)-д 2004 оноос эхлэн ажиглагчийн статустай яриа хэлцэлд идэвхитэй оролцоор ирсэн. Тус байгууллага нь аюулгүй байдал, цэргийн хамтын ажиллагаа чиглэлд илүү хөгжих төлөвтэй, улс төрийн яриа хэлцэл давамгайлсан бүсийн нутгийн байгууллага болж төлөвших хандлагатай. Монгол улс ШХАБ-д элссэн тохиолдолд худалдаа, хөрөнгө оруулалт, тарифын хөнгөлөлт, тусгайлсан төсөл хөтөлбөрийн хувьд эдийн засгийн ямар үр өгөөжтэй байх нь тодорхойгүй хэвээр байна. Энэхүү судалгааны ажлын дүнд Монгол улс нь ШХАБ-д элсэхгүйгээр ажиглагчийн статусаа хэвээр хадгалах нь тохиромжтой хэмээн үзсэн болно.

Түлхүүр үг: *Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, Шанхайн Хамтын Ажиллагааны Байгууллага, худалдаа, хөрөнгө оруулалт, тарифын хөнгөлөлт;*

Удиртгал

ШХАБ-д Монгол улс ажиглагчийн статустай үйл ажиллагаанд нь оролцож даруй 18 жил өнгөрчээ. Хятад улсын санаачилагаар байгуулагдсан Евроазийн бүс нутаг дахь бүс нутгийн шинжтэй нөлөө бүхий томоохон байгууллага болон төлөвшиж буй тус байгууллагад Монгол улс нэгдэх нь нийгэм, улс төр, геополитик, эдийн засгийн ямар үр өгөөж өгөх талаар судлан тодруулах нь практик ач холбогдолтой юм. Энэхүү судалгаагаар Монгол улс ШХАБ-д элссэнээр бий болох эдийн засгийн хамтын ажиллагааны ашиг тусыг тодруулж, холбогдох үр дүнг тайлбарлах оролдлого хийлээ.

ШХАБ-ын үүсэл хөгжлийн түүхэн тойм

1990 онд дэлхийн социалист систем нуран унаж, түүний тэргүүлэгч улс Зөвлөлт Холбоот улс задарснаар Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (цаашид Хятад гэх) нь Оросын Холбооны Улс (цаашид ОХУ гэх) болон Төв Азийн шинэ тулгар улсуудтай хилийн итгэлцлийг бэхжүүлэх, цэрэг зэвсгийн тоог хорогдуулах, хүч хэрэглэхгүй байх зэрэг асуудлаар ойлголцож, хамтран ажиллах шаардлага үүссэн.

1996 онд ОХУ-ын ерөнхийлөгч Борис Ельцин Хятадад төрийн айлчлал хийж, Хятад-Оросын харилцан ойлголцлын тунхаглалд гарын үсэг зурсан. Түүний айлчлалын үеэр Хятадын санаачлагаар Казахстан, Киргизстан, Тажикстан улсын төрийн

тэргүүнийг Шанхай хотноо урьж, Орос, Хятадын төрийн тэргүүн оролцон 1996 оны 4 дүгээр сарын

26-ны өдөр Хилийн бүст цэргийн салбарт итгэлцлийг бэхжүүлэх арга хэмжээний тухай хэлэлцээрийг баталжээ. Эдгээр улсууд нь “Шанхайн тав” хэмээн нэрлэгдэх болж, 1997 оны 4 дүгээр сарын 23-ны өдөр Москва хотноо удирдагчид уулзаж, Хилийн бүст зэвсэгт хүчнээ хорогдуулах хэлэлцээрийг зөвшилцсөн байна. Хэлэлцээрээр цэргийн тоо, хилийн ойролцоох зэвсэглэлийг доод түвшинд бууруулж, зөвхөн хориглон хамгаалах түвшинд хүрэхээр тохиролцсон. Мөн хүч үл хэрэглэх, цэргийн давамгайлал тогтоохгүй байх чиглэлээр үүрэг хүлээжээ.

2001 онд “Шанхайн тав+Узбекистан” гэсэн томъёоллоор ШХАБ хэмээх бүс нутгийн нэгдэл бий болжээ.¹ 2005 оноос Терроризм, экстримизм, сепаратизм зэргийг тэргүүлэн хянах асуудал хэмээн үзсэн байна. 2017 оны Астана хотноо зохион байгуулагдсан дээд хэмжээний уулзалтаар ШХАБ-д Пакистан, Энэтхэг хоёр улс элссэнээр албан ёсны гишүүнчлэлтэй улсын тоо 8 болж, Афганистан, Беларусь, Иран, Монгол улсууд ажиглагчийн статустай, Армени, Азербайжан, Камбож, Непал, Шри-Ланка, Турк улсууд яриа хэлэлцээний түншийн түвшиний оролцоотой болов.² Монгол улс 2004 оны Ташкентын уулзалтаар ажиглагчийн статустай болжээ.

Зураг 1. ШХАБ-ын үйл ажиллагааны орнуудын газрын зураг

Онолын үндэслэл

Улс орнуудын хооронд эдийн засгийн интеграцид орох үйл явц идэвхитэй явагдаж байна. Эдийн засгийн нэгдлийг бий болгож буй улс орнууд чөлөөт худалдааг дэмжих, тарифын хөнгөлөлт үзүүлэх, харилцан ашигтай хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг интеграцичлалын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг. Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын гишүүн орнууд олон талт хамтын ажиллагааг өрнүүлэхдээ тодорхой зорилгын дор нэгддэг.

Оролцогч улсуудын хувьд:

- Эдийн засгийн хөгжил харьцангуй ижил түвшинд байх
- Орон зайн хувьд ойр дөт орших
- Шийдвэрлэвэл зохих асуудал нь ижил байх
- Шинэчлэл, инновацийн үйл явц жигд байх нь эдийн засгийн интеграцийн урьдчилсан нөхцөл болдог.

¹Alyson J. et al, “The Shanghai Cooperation Organization” SIPRI Policy Paper, No. 17(May 2007)., 167-169.

² Баярхүү, Д, ШХАБ & <<Нэг бүс-Нэг зам>> (Улаанбаатар: Удам соёл ХХК, 2018)., 11-13.

Эдийн засгийн интеграцичлалын үндсэн зорилго нь: Тухайн үйл явцад нэгдэн орсон орнуудын үйлдвэрлэх хүчний салбарыг хөгжүүлэх, оролцогч эдийн засгуудын хөгжлийн түвшинг ойртуулах, улмаар нийтэд нь түргэтгэх, үйл ажиллагааг нь олон улсын түвшинд уялдуулан зохицуулах нэгдсэн бодлого, үйл ажиллагаагаар дэмжихэд оршдог.³

Олон улсын харилцаанд оролцогчид аль нэг эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, түүнтэй холбогдох интеграцид нэгдэхдээ олонх тохиолдолд өөрийн улсын хүртэх эдийн үр ашиг, өгөөж талаа чухалчилж үздэг онцлогтой. Энэ нь оролцогч орнууд таваар, үйлчилгээ, капитал, ажиллах хүч, чөлөөтэй шилжүүлэх бололцоо олгодог гаалийн холбоо болон эдийн засгийн олон улс дамнасан холбоодыг байгуулахад хүргэдэг. Түүнчлэн улс төрийн засаглалын үндсэн дээр байгуулагддаг улс төрийн холбоод ч чухал үүрэгтэй.⁴

Улс төрийн холбоо нэгдэл нь хамтын ажиллагааны эерэг харилцааг бүрдүүлж улмаар эдийн засгийн харилцан өгөөжтэй хоёр талт болон олон талт харилцааг хөгжүүлэхэд суурь болж өгдөг.

Олон улсын худалдааны бодлого нь хүчин зүйлсийн үр ашигтай хуваарилалт, эдийн засгийн өсөлт, сангийн бодлого, валютын ханшны бодлого улмаар худалдааны тэнцэлтэй холбоотой чухал ойлголт юм. Олон улсын худалдаа чөлөөтэй нэвтрэлцэх онолын үндсийг Английн сонгодог эдийн засагч А.Смит “Туйлын давуу талын онол”-оор тайлбарласан бол, эдийн засгийн онолын дараах томоохон төлөөлөгч Д.Рикардо олон улсын худалдаанаас ашиг олох асуудлыг хөнджээ. Худалдаанд протекционист болон тарифыг хөнгөлөх замаар татварын бодлогын хөшүүргээр олон улсын байгууллагын гишүүн орнуудын худалдааны нэвтрэлтийг нэмэгдүүлж, эсвэл бууруулдаг.⁵ Иймд эдийн засгийн хамтын ажиллагаа өрнүүлэхэд улс хоорондын худалдааны эргэлт, түүний тэнцэл ихээхэн чухал үүрэгтэй.

Эдийн засгийн хамтын ажиллагаатай улс орнуудын харилцааны чухал хэрэгсэл нь шууд хөрөнгө оруулалт юм. Хөрөнгө оруулагчаас тодорхой оронд түүхий эд олборлох, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх зэргээр хөрөнгөө байршуулан машин, техник, технологи, мэдлэгийн үйлдвэрлэлийг нийлүүлдэг. “Засгийн газрууд гадаадын хөрөнгө оруулалт татах зорилгоор өөрийн нутгийн тодорхой хэсэгт чөлөөт худалдаа, үйлдвэрлэлийн бүсийг байгуулах, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг тодорхой салбар, чиглэлд урамшуулах, зах зээлийг тэлэх үүднээс бүс нутгийн хэмжээнд чөлөөт худалдааны бүс байгуулах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг.”⁶ Улс орнууд эдийн засгийн бүтцийн суурь өөрчлөлтөө олон улсын хамтын ажиллагааны байгуулагаар дамжуулан харилцан ашигтайгаар эдийн засгийг өргөжүүлэх, хөрөнгө оруулалтыг татах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэхэд маш чухал хөшүүрэг болгон ашиглаж байна.

Сэдвийн судлагдсан байдал

Судлаач Алисон, Байлес нарын “Шанхайн Хамтын Ажиллагааны Байгууллага” бүтээл нь тус байгууллагын үүсэл, хөгжлийн түүх, ОХУ-ын баримтлах бодлого, Хятадын дэвшүүлж буй бодлогууд зэрэг үндсэн гурван бүлгээс бүрджээ. Судлаачид уг бүтээлийн нэгдүгээр бүлэгт ШХАБ байгуулагдсанаас хойш өнөөг хүртэлх үйл явц, гишүүн болон бусад оролцогч улсуудын байр суурийг дэлгэрэнгүй тайлбарлажээ. Хоёрдугаар бүлэгт ОХУ-ын баримтлах бодлогыг түлхүү авч үзэж, аюулгүй байдал, геополитикийн ганцаардлыг хэрхэн даван туулах, холбоотны эрэлд гарсан зэрэг улс

³ Баасанхүү.Г, Оюунсүрэн.Д, Баттогтох.Ж, Энхцэцэг.С, Оюунсүрэн.С, Баясгалан.С, *Олон улсын харилцааны үндэс ба даяаршил*, (Улаанбаатар: МУИС пресс хэвлэлийн газар, 2019), 267.

⁴ Цэдэндагва.Г, *Эдийн засгийн онол*, (Улаанбаатар: Статистик ХХК, 2001), 309.

⁵ Алтанцэцэг.Б, Отгонтөгс.Б, *Макро эдийн засаг*, (Улаанбаатар: МУИС хэвлэх үйлдвэр, 2000), 271-272.

⁶ Санжмятав.Б, *Дэлхийн эдийн засаг*, (Улаанбаатар: МУИС хэвлэх үйлдвэр, 2014), 121-122.

төрийн бодлогын асуудлыг илүү хөндсөн. Эдийн засаг, худалдааны асуудлын хувьд ОХУ-аас Хятад руу түүхий эд экспортлох, хийн хоолой тавих, эрчим хүч нийлүүлэх асуудлуудаас өөр хоёр талын эдийн засгийг хөгжүүлэх томоохон төсөл хөтөлбөр бага байгааг тодотгожээ. Гуравдугаар бүлэгт Хятад улсын зүгээс явуулах бодлогын хүрээнд аюулгүй байдлыг тогтворжуулахын зэрэгцээ эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх сонирхол байгааг дэлгэрэнгүй тайлбарласан байна.⁷

Ричард Ху “Хятад ба Төв Ази дах ШХАБ-ын үүрэг” бүтээлд “Хятад дотоодын тулгамдаж буй аюулгүй байдлын асуудал буюу Шинжааны өсөн нэмэгдэж буй салан тусгаарлах хандлагыг бууруулах, террорист, экстримист бүлэглэлүүдийг Афганистан болон бусад лалын улс орнуудаас үсэрхийлж орж ирэхээс сэргийлэх асуудлыг судалжээ. Харин Төв Азийн улсуудын ШХАБ дах өсөн нэмэгдэж буй оролцоог онцолж, цаашид тулгарах асуудлуудыг” тодруулсан байна.⁸

Е.В.Бойков “ШХАБ-ын гишүүн орнуудын хүмүүнлэгийн хамтын ажиллагааны асуудлууд” өгүүлэлд Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын тэргүүлэх нэг чиглэл нь хүмүүнлэгийн салбарын хамтын ажиллагаа болохыг дурджээ. ШХАБ байгуулагдснаас хойш гишүүн орнууд соёл, боловсрол, байгаль орчин, залуучуудын бодлого, спорт, аялал жуулчлал, хэвлэл мэдээлэл зэрэг салбарт нилээд практик үр дүнтэй хамтын ажиллагааг бий болгож чаджээ. ШХАБ-ын орнууд хүмүүнлэгийн хамтын ажиллагааны зарим салбарт тодорхой амжилт гаргасан байна. “Боловсролын байгууллага хооронд суралцагч болон шинжлэх ухаан, сурган хүмүүжүүлэхийн салбарын ажилтнуудын солилцоо явагдаж, шууд холбоо тогтоож, боловсролын салбарт ШХАБ-ын гишүүн орнуудын хэл, түүх, соёл, уран зохиолыг судлах зэрэг ажлууд хэрэгжиж байна. Олон талт механизм бүрэлдсэний дотор ШХАБ-ын гишүүн-орнуудын боловсролын сайд нарын зөвөлгөөн, түүнчлэн тухайн салбар дахь хамтын ажиллагааг зохицуулах зорилготой байнгын ажиллагаатай ШХАБ-ын гишүүн орнуудын хүмүүнлэгийн хамтын ажиллагааны асуудлаар шинжээчдийн бүлэг байгуулагдсан нь хамтын ажиллагааны хүчин чармайлтыг бэхжүүлж байна.”⁹ зэрэг асуудлыг хөнджээ.

Судлаач Б.Төгсбилгүүн “ШХАБ цэргийн эвсэл мөн үү” эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ цэргийн эвслийн онолд тулгуурлан ШХАБ-ыг цэргийн эвсэл мөн эсэхийг судласан байна. ШХАБ-ын голлох хоёр орон ОХУ, Хятадын хоорондын үл ойлголцол их, Дундад Азийн орнуудын зөрчил, маргаанаас үүдэлтэйгээр цэргийн эвсэл болж чадахгүй хэмээн дүгнэжээ.

Судлаач Д.Баярхүү “ШХАБ ба “Нэг бүс-нэг зам” нэг сэдэвт бүтээлдээ “ШХАБ-ын үүсэл хөгжил, гишүүн, оролцогч орнуудын байр суурь, ашиг сонирхол, Монгол улсын ажиглагчийн статус, оролцоо, элсэх эсэх асуудал, болгоомжлох тал, Хятадын дэвшүүлж буй төслийн явц, цаашдын ШХАБ-ын хөгжлийн хандлага зэргийг дэлгэрэнгүй тайлбарлажээ. Түүнчлэн ШХАБ нь төлөвшлийнхөө шатанд явж буй бөгөөд гишүүн орнуудад маргаантай асуудал олон байгааг жишээгээр нотолж, хэрэв Монгол улс гишүүнээр элсвэл гуравдагч хөршийн бодлогод хор хөнөөлтэй, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа сул зэрэг нь одоогийн ажиглагчийн статусыг хадгалах үндэслэл гэдгийг онцолсон байна. Харин Хятадын дэвшүүлж буй Нэг бүс-нэг зам

⁷ Alyson J. K. Bailes, Pál Dunay, Pan Guang, Mikhail Troitskiy, “The Shanghai Cooperation Organization,” SIPRI Policy Paper, No. 17(May 2007): 185-199.

⁸ Richard Hu, “China and central asia: The role of the shanghai cooperation organization (sco),” The Mongolian Journal of International Affairs, Number 11(2004) 132-136.

⁹ Бойков Е.В. “ШХАБ-ын гишүүн орнуудын хүмүүнлэгийн хамтын ажиллагааны асуудлууд”, Олон Улс Судлал, №1(2018): 18-19, DOI: <https://doi.org/10.5564/jis.v0i1.1119>.

хөтөлбөрт Монгол улс идэвхи, санаачлагатай оролцох нь чухал байгааг цохон тэмдэглэжээ.”¹⁰

Судалгааны ажлын энэ хэсэгт ШХАБ-ын хамтын ажиллагаанд худалдаа, хөрөнгө оруулалт, тарифын хөнгөлөлт, валютын нэгдсэн тогтолцоо, гишүүн болон оролцогч орнуудад зориулсан тусгай эдийн засгийн хөтөлбөр бий эсэх, тэдгээр нь үр өгөөжтэй эсэх, Монгол улс элсэхэд эдийн засгийн эерэг нөлөө буй эсэхийг тодруулах юм.

ШХАБ-ын гишүүн орнуудын засгийн газрын тэргүүн нарын 2003 оны 9 дүгээр сард болсон уулзалтаас “*Гишүүн орнуудын худалдаа, эдийн засгийн олон талт хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх хөтөлбөр*”-ийг баталж, бүс нутгийн худалдаа, эдийн засгийн олон талт хамтын ажиллагааны ойрын, дунд (2010 он хүртэл) болон урт (2020 он хүртэл) хугацааны хөтөлбөрийг баталж хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн 100 орчим төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга зам, шалгуурыг тооцож хэлэлцжээ. “Худалдаа, эдийн засаг, хөрөнгө оруулалт, нефть, байгалийн хийн орд газрыг эзэмших, газрын тос, байгалийн хий тээвэрлэх хоолойг барьж байгуулах, усны эрчим хүчийг ашиглах, химийн аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуй үйлдвэрийн цогцолбор, хүнсний үйлдвэрийг хөгжүүлэх, тээвэр, байгаль хамгаалах, хүмүүнлэг, соёлын зэрэг салбарт хамтын ажиллагааг түлхүү хөгжүүлэх чиглэл өгсөн байна. Энэ шалгуурын дагуу даруй хэрэгжих бололцоотой, шууд үр дүнгээ өгөх арга хэмжээг тэргүүн ээлжинд сонгох үүрэгтэй”¹¹ хэмээжээ.

2003 оны уулзалтаар БНХАУ-ын Ерөнхий сайд Вэнь Зябао ШХАБ-д чөлөөт худалдааны бүс байгуулах урт хугацааны зорилт дэвшүүлж, бусад бүс нутаг дахь барааны урсгалыг сайжруулахын тулд яаралтай арга хэмжээ авахаа мэдэгдэж дараах эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүтцийг бий болгохыг цохон тэмдэглэсэн. Үүнд:

- Эдийн засгийн чиглэлээр
- Эрчим хүчний клуб
- Банк санхүүгийн нэгдэл
- Хамтын ажиллагааны форумуудыг хөгжүүлэн ажиллуулах болсон байна.

2005 оны 10 дугаар сарын 26-ны өдрийн ШХАБ-ын Москвагийн дээд хэмжээний уулзалтын үеэр тус байгууллагын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга хэлэхдээ “...ШХАБ эрчим хүчний хамтарсан төслүүдэд тэргүүлэх ач холбогдол өгөх болно; тэр дундаа газрын тос, байгалийн хийн салбарт нүүрс, устөрөгчийн шинэ нөөц хайх, усны нөөцийг хамтран ашиглах чиглэлийг зорихоо мэдэгдэж”, ирээдүйн хамтарсан төслийг санхүүжүүлэх зорилгоор ШХАБ-ын банк хоорондын консорциум байгуулах асуудлыг дээд хэмжээний уулзалтаар тохиролцсон. ШХАБ-ын Банк хоорондын холбооны анхны хурал 2006 оны 2 дугаар сард Бээжинд хотноо болж банк санхүүгийн нэгдлийн механизмыг төлөвшүүлэх асуудлыг эдийн засгийн хамтын ажиллагааны чухал чиглэл хэмээн үзжээ.

2006 оны 11 дүгээр сард Алматы хотод болсон "ШХАБ: Үр дүн ба хэтийн төлөв" олон улсын бага хурлын үеэр ОХУ-ын ГХЯ-ны төлөөлөгч “Орос улс ШХАБ-ын "Эрчим хүчний клуб"-ийн төлөвлөгөөг боловсруулж байгаа”-г зарласан. 2007 оны 11 дүгээр сард болсон ШХАБ-ын дээд хэмжээний уулзалтын үеэр Москва дахин “Эрчим хүчний клуб”-ыг тогтворжуулах санаачилгыг илэрхийлсэн. Гэвч ШХАБ-ын бусад гишүүн орнууд энэ санаачлагыг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээдэггүй байна.

2007 онд болсон ШХАБ-ын дээд хэмжээний уулзалтын үеэр Ираны дэд ерөнхийлөгч Парвиз Давуди "Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллага бол олон

¹⁰ Баярхүү,Д, *ШХАБ & <<Нэг бүс-Нэг зам>>* (Улаанбаатар: Удам соёл ХХК, 2018), 100-130.

¹¹ Санжмятав,Б, *Дэлхийн эдийн засаг*, (Улаанбаатар: МУИС хэвлэх үйлдвэр, 2014), 177.

улсаас хараат бус банкны шинэ системийг бий болгоход тохиромжтой газар” хэмээн мэдэгдсэн нь банк санхүүгийн нэгдлийг дэмжихээ илэрхийлсэн хэрэг болжээ. 2009 оны 6 дугаар сард Екатеринбургийн дээд хэмжээний уулзалтын үеэр Хятад улс дэлхийн санхүүгийн хямралын үед ШХАБ-ын бусад гишүүн орнуудад 10 тэрбум ам.долларын зээл олгохоор төлөвлөж байгаагаа зарласан явдал нь нийгэмлэгийн хүрээнд хөрөнгө оруулалтын боломжийг бий болгох томоохон санаачилга болсон байна.

Хятадын засгийн газраас бусад гишүүн орнуудтай худалдаагаа өргөжүүлэн хөгжүүлэхэд зориулан 1 тэрбум ам.долларын хөрөнгө гаргаж санхүүжүүлсэн. ОХУ-Хятадын хооронд эрчим хүч, байгалийн хий худалдан авах, алт, алмаз олборлох, мод бэлгэн гаргах салбарт хамтын ажиллагаа өрнөж олон тэрбум долларын худалдаа хийгдэж байна.

Зураг 2. Хятадын Нэг бүс-Нэг зам төсөл

China's One Belt, One Road initiative

Эх сурвалж: БНХАУ-ын Гадаад Харилцааны яам

2013 оны 11 дүгээр сард Ташкентад болсон гишүүн орнуудын ерөнхий сайд нарын уулзалтын үеэр Хятадын санаачлагаар Хятадын зүүн хэсэг болон Европыг холбон олон улсын тээврийн хонгилыг буюу авто болон төмөр замыг байгуулснаар Торгоны замын эдийн засгийн бүслүүр (Silk Road Economic Belt)-ийг бий болгох, улс орнуудын хооронд худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг өргөтгөх санаачлага дэвшүүлж, амжилттай хэрэгжүүлж байгаар цохон тэмдэглэжээ.”¹²

2019 оны 6 дугаар сард болсон Бишкекийн дээд хэмжээний уулзалтын үеэр Пакистаны Ерөнхий сайд Имран Хан ШХАБ-ын гишүүн орнуудын дунд ам.долларын оронд үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн зах зээл байгуулах тухай мэдэгдэл хийсэн зэрэг эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өрнүүлэх санал, санаачилга, бодит ажлууд хийгджээ.

ШХАБ-ын өмнө тулгарч буй сорилт ба зөрчил

Шанхайн Хамтын ажиллагааны байгууллага нь цаашид ямар байдлаар хэлбэршин тогтнох нь эргэлзээтэй хэвээр байна. Аюулгүй байдлын байгууллага уу? Эдийн засаг, соёл хүмүүнлэгийн оролцоо нэмэгдэх үү? Хэн нэгэн цөөн улсын явцуу эрх ашгийг гүйцэлдүүлэгч болох уу? Эсвэл Ази-Номхон далайн яриа хэлцлийн

¹² Мөн тэнд.

томоохон механизм болох уу? зэрэг олон асуултыг эрэлхийлэх шаардлага үүсч байна. Гишүүн болон оролцогч улсуудын ашиг сонирхол хол зөрүүтэй байгаа нь ШХАБ-ын гол асуудал болоод байгаа тухай судлаачид тэмдэглэх болов.¹³ Асуудлыг тодруулвал,

ОХУ-Зөвлөлт Холбоот улс задарсаны дараа НАТО болон барууны орнуудад стратегийн хувьд ялагдан, орон зай нь хумигдсан. 2014 оны Крымийн хэрэг явдлаас хойш АНУ, Европын холбооны хүчтэй хориг санкцад орж геополитикийн ганцаардалд орсноор үргэлжийн холбоотны эрэлд гарах болсон. Ази, Ойрхи дорнодын хүн ам олонтой томоохон улсуудыг ШХАБ-д элсүүлэх сонирхолтой бол Хятад эсрэгээрээ Монголоос бусад улсыг элсүүлэхийг сайшаахгүй байна. Төв Азийн улсуудад ОХУ хяналтаа алдсаар байхад Хятад улс эдийн засгийн нөлөөллөө тус бүсэд бэхжүүлж байна. Мөн Хойд манжуур, Казахстаны зүүн хэсгээрх Алтайн нуруу, Өвөр Байгаль зэрэг газар нутгийг 300 жилийн өмнөх манай түүхэн нутаг хэмээн Хятадын олон нийтийн сүлжээнд үе үе хэлэлцдэг нь ОХУ-ын судлаачдын эгдүүг хүргэдэг. Нэг үгээр хэлбэл энэ хоёр улс сайн итгэлцэж өгөхгүй байна.

Хятад-ШХАБ-ыг илүү эдийн засгийн чиглэлээр хөгжүүлэх сонирхолтой. Гэхдээ өөрийн шинэ зах зээл, түүхий эдийн хавсрага маягаар хандаж буй нь үнэн юм. Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа гэсэн атал “Нэг бүс-Нэг зам” төсөлд ОХУ-ыг “их гүрэн” гээд төмөр зам барьж өгөхгүй хэмээн ялгасан. Хятадаас өөр улс хөрөнгө оруулалт хийхгүй байгаа нь эдийн засгийн холбоо болоход хол байгааг илтгэнэ. ШХАБ-д элсэхээр хүсэлтээ өгсөн Иран, Афганистанаас исламын терроризмын аюул байсаар байгаа нь Хятадын Шинжаан-Уйгарын асуудалд таагүй нөлөөтэй.

Энэтхэг-Төв Ази дах Хятадын нөлөөг багасгах зорилготой ОХУ нь Энэтхэгийг ШХАБ-д элсүүлсэн бол Хятад зөрүүлээд өөрийн холбоотон Пакистаныг элсүүлсэн. Магадгүй ШХАБ-ын үйл ажиллагааг хянахад АНУ-ын тавиул улс ч гэж Энэтхэгийг хардаж байна.

Лалын улсуудын ирээдүйн давамгайлал-Афганистан, Иранаас гадна Ирак, Турк цаашлаад Саудын Араб ШХАБ-д элсэх сонирхолтойгоо илэрхийлдэг. Хэрэв ирээдүйд энэ бүх улсууд элчихвэл хүн амын хувьд исламын улсууд олонх болох тооцоо байна. Хэрэв тийм зүйл тохиовол исламын шашинт улсуудын эцэс төгсгөлгүй хэрүүлийн талбар болж хувирах юм. Түүнчлэн Казахстаны АНУ-тай харилцах сонирхолтой ганцаарчилсан тоглолт, Афганистан, Иран, Азербайжаны явцуу ашиг сонирхлууд гэх зэрэг асуудал олон бий. Үүнээс үзэхэд ШХАБ-ын гишүүн орнуудад улс төрийн нэгдлийн хувьд хол зөрүүтэй байр суурь бүхий ашиг сонирхол оршиж байгаа нь олон улсын байгууллага болж төлөвших асуудалд нь эргэлзээ төрүүлж байна.

2022 оны 1 дүгээр сард Казахстан улсад нефть, хийн түлшний үнийн өсөлтөөс үүдэлтэй бослого, үймээний үеэр тус улсын эрх баригчид ШХАБ-ын хүчирхэг орнуудын тусламжаас илүүтэйгээр Хамтын аюулгүй байдлын гэрээний байгууллага (ХАБГБ)-аас цэргийн тусламж хүсэмжилж, улмаар цэрэг оруулан дотоодын хурцадмал байдлыг намжаасан явдал нь ШХАБ-ын хамтын аюулгүй байдлын механизмд эргэлзээ эргэлзээг төрүүлж мэдэхээр байна.

Монголын ШХАБ-д элсэх эсэх тухай асуудал

2004 оноос хойш Монгол улс ШХАБ-д ажиглагчийн статустай байгаа нь ШХАБ -ыг олон ашиг сонирхлын цуглуулга хэвээр байгаагаас шалгаалж байх талтай. Түүнчлэн Монгол улс тус байгууллагад элссэн тохиолдолд гурав дах хөршийн бодлогод чамгүй хор уршигтай зүйл болно. Монгол нь НАТО-ын энхийг сахиулах ажиллагаанд оролцогч, мөн АНУ-ын Мянганы сорилтын корпорациас олон зуун сая долларын зээл,

¹³ Баярхүү.Д, *ШХАБ & <<Нэг бүс-Нэг зам>>* (Улаанбаатар: Удам соёл ХХК, 2018), 60-110.

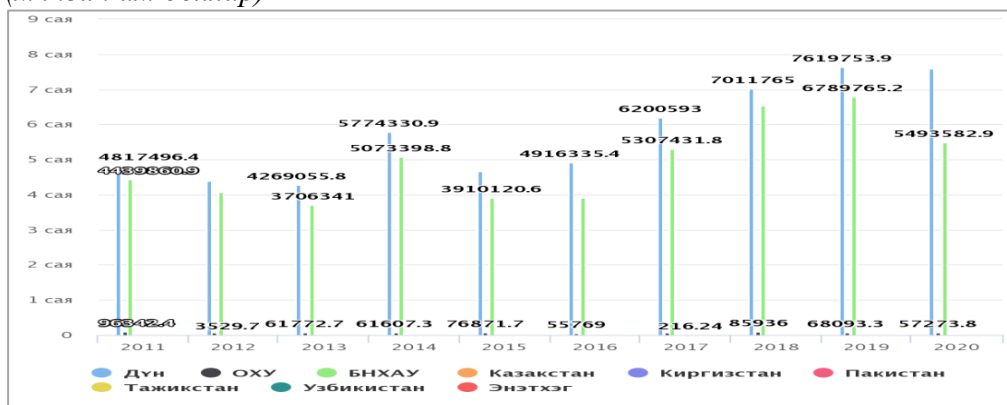
тусламж авдаг болон нийгмийн бүхий л салбарт АНУ, Европын холбооны улсуудтай өргөн харилцаатай бөгөөд энэ бүхэн зогсоход хүрнэ гэсэн үг. ОХУ-Хятад хоёр хийн хоолойн төсөл хэрэгжүүлж, Монголыг тойруулаад барьж дуусч буй энэ нөхцөлд ажиглагчаар байхыг хөрш орнууд ойлгоно. Түүнчлэн Монгол улсын Ерөнхийлөгч 2018 оны уулзалтын үеэр ШХАБ-д элсэх асуудлыг судалж байгаа хэмээн илэрхийлсэн нь дотоодын зарим дидломатууд, улс төрчдийн элсэх шаардлагагүй хэмээсэн байр суурийн баталгаа юм.

ШХАБ-ын Монгол улстай өрнүүлж буй эдийн засгийн хамтын ажиллагааны орчин

ШХАБ нь эдийн засгийн хамтын ажиллагааны механизм бүрдүүлэх оролдлогыг хийж байгаа ч тодорхой хөтөлбөрүүдийг тууштай хэрэгжүүлэх, гишүүн улсууд төсөл хөтөлбөрт хөрөнгө оруулалт хийх тал дээр оролцоо хангалтгүй байна. Хятадын “Нэг бүс-Нэг зам” төслийн амбиц, дэд бүтцийн томоохон төсөл хөтөлбөрүүд нь ШХАБ-ын бүтцээс гадуур хоёр талт хамтын ажиллагааны хүрээнд өрнөж байна.

Монгол улсын хувьд гишүүнээр элсэхэд эдийн засгийн ямар үр өгөөж хүртэх, ямар төсөл хөтөлбөр ШХАБ-ын хүрээнд хамтран хэрэгжүүлэх асуудал тодорхой бус, хийж буй гадаад арга хэмжээ хоёр хөршийг эс тооцвол сүүлийн жилүүдэд төдийлөн өсөхгүй байна. Тус байгууллагын гишүүн орнуудтай хийж буй худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг төлөвийг шинжлэхэд ОХУ, БНХАУ-тай хийсэн хоёр талт эдийн засгийн харилцаа л давамгайлж байна.

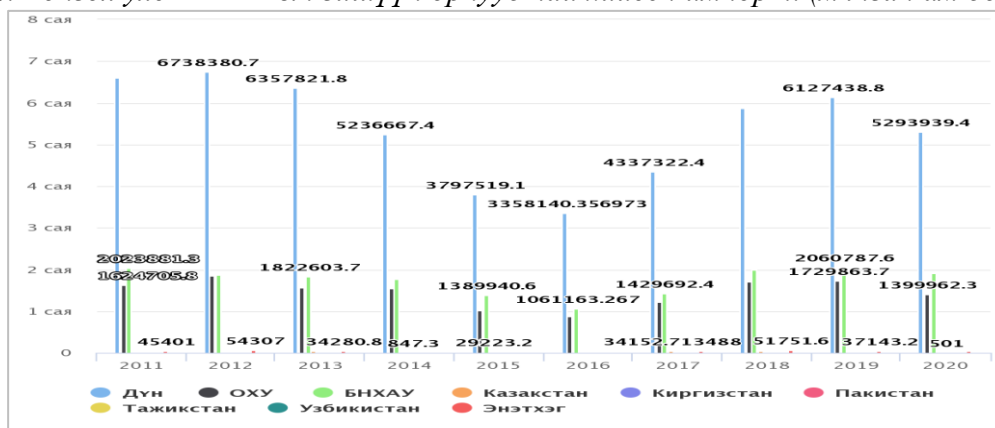
Зураг 3. Монгол улсын ШХАБ-ын гишүүн улс оронтой хийж буй экспорт, (мянган ам доллар)

Эх сурвалж: Статистикийн Ерөнхий хороо

2020 оны байдлаар Монгол улсын экспортын бүтцийг улсаар нь ангилан харахад ШХАБ-ын гишүүн орнуудтай хийж буй экспортын хэмжээ өндөр боловч БНХАУ-тай хийж буй хоёр талын харилцаанд суурилсан экспорт (Ковид-19 вирусийн тархалттай холбоотой хилийн дэглэмээс шалтгаалан БНХАУ-аас бусад улс руу хийгдсэн экспортын хэмжээ буурсан) 97 орчим хувийг (ОХУ 3 орчим хувь) бүрдүүлж байна. Казахстан, Киргизстан, Пакистан, Тажикистан, Узбекистан, Энэтхэг зэрэг ШХАБ-ын бусад гишүүн орнууд Монгол улстай хийх экспортын идэвх байхгүй байна.

Зураг 4. Монгол улс ШХАБ-ын гишүүн орнуудтай хийсэн импорт. (мянган ам доллар)

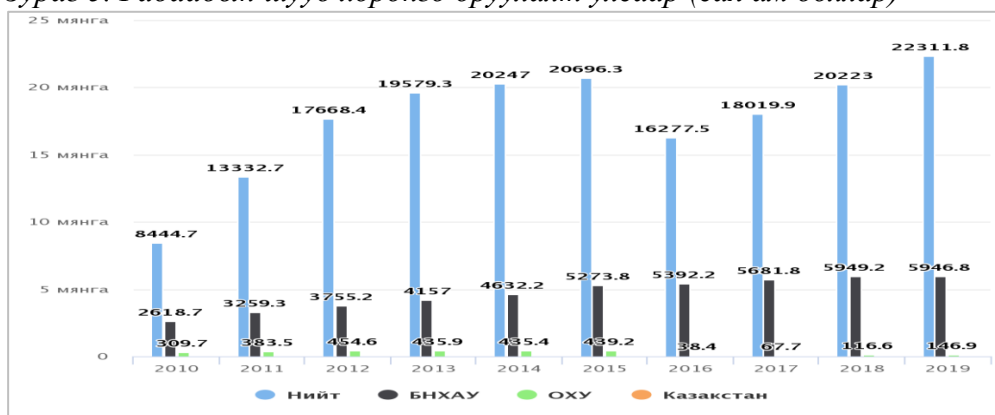

Эх сурвалж: Статистикийн Ерөнхий хороо

2020 оны байдлаар Монгол улсын импортын бүтцэд ОХУ, БНХАУ, Казакстанаас бусад ШХАБ-ын гишүүн орнуудаас импортын бараа эргэлт хийгдээгүй байна. Эндээс төв болон өмнөд Азийн ШХАБ-ын гишүүн орнуудаас Монгол улстай хийх гадаад худалдааны идэвхи харьцангуй сул байгаа нь харагдана.

Монгол улс руу чиглэсэн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хувьд ШХАБ-ын гишүүн орнууд 4/1 хувийг бүрдүүлж байна. Энэ нь ОХУ, БНХАУ-тай хийж буй хоёр талт эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хүрээнд л хийгдэж буй хөрөнгө оруулалт гэдгийг онцлох нь зүйтэй.

Зураг 5. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт улсаар (сая ам доллар)

Эх сурвалж: Статистикийн Ерөнхий хороо

ШХАБ-аас гаалийн тарифын хөнгөлөлт, валютын нэгдсэн тогтолцоо, гишүүн болон оролцогч орнуудад зориулсан тусгай эдийн засгийн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зэрэг асуудлууд тодорхой бус байгаа нь Монгол улс тус чиглэлд ямар эдийн засгийн үр өгөөж хүртэхийг тооцоолоход хүндрэл учруулж байна. Тус байгууллагад чөлөөт худалдаа тэгш байдлаар хөгжөөгүй Хятадын бараа бүтээгдэхүүний зах зээл байдалтай байна. Эдийн засгийн хамтын ажиллагааг 2003 оноос хойш өрнүүлж эхэлсэн боловч зөвхөн Хятад улс 1-1.5 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийсэн нь үнэндээ хангалтгүй юм. Хятадын хөрөнгө оруулалтад дургүйцсэн хандлага ч гишүүн болон ажиглагч улсуудын дунд нэмэгдэх болсон. Гаалийн тарифын хөнгөлтийн тогтолцоо төлөвшөөгүй, тухайлсан төсөл хөтөлбөрүүдээс хөрөнгө оруулалт авах боломж хомс байгаа нь ШХАБ-ыг эдийн засгийн үр өгөөжийн хувьд одоогоор Монгол улсад төдийлөн ашиг өгөхөөргүй болохыг илтгэж байна.

Дүгнэлт:

ШХАБ нь одоогоор төлөвшлийн шатанд хөгжиж буй бөгөөд гишүүн орнуудын байр суурь ихээхэн зөрчилдөөнтэй байна. Судалгаанаас үзэхэд ШХАБ нь цэргийн эвсэл, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны байгууллагын аль нь ч биш, яриа хэлэлцлийн томоохон талбар болон хөгжиж буй байгууллага болох нь харагдаж байна.

Тус байгууллагад Монгол улс элсэхэд эдийн засгийн ямар үр өгөөж хүртэхийг худалдаа, хөрөнгө оруулалт, тарифийн хөнгөлөлт, тухайлсан төсөл хөтөлбөрүүд зэрэг эдийн засгийн хамтын ажиллагааны үүднээс дүгнэж үзэхэд төдийлөн үр өгөөж ажиглагдахгүй байна. Иймд гадаад бодлогын хувьд эрсдэлтэй, эдийн засгийн хувьд өгөөж нь тодорхойгүй байгаа ШХАБ-д элсэхгүйгээр ажиглагчын статусаа хэвээр хадгалах замаар тус байгууллагын үйл ажиллагаанд оролцох нь зохимжтой хэмээн үзэж байна.

Ашигласан эх сурвалж

1. Bailes.Alyson J. K, Pál Dunay, Pan Guang, Mikhail Troitskiy. “The Shanghai Cooperation Organization.” SIPRI Policy Paper, No. 17(May 2007)., 1-66.
2. Hu. Richard. “China and central asia: The role of the shanghai cooperation organization (sco).” The Mongolian Journal of International Affairs, Number 11(2004)., 129-151.
3. Ts.Tugsbolguun. “Does the Shanghai Cooperation Represent an Example of a Military Alliance?.” The Mongolian Journal of International Affairs, (2009)., 54-102.
4. Б,Алтанцэцэг, Б.Отгонтөгс. *Макро эдийн засаг*. Улаанбаатар: МУИС хэвлэх үйлдвэр., 2000.
5. Г.Баасанхүү, Д.Оюунсүрэн, Ж.Баттогтох, С.Энхцэцэг, С.Оюунсүрэн, С.Баясгалан. *Олон улсын харилцааны үндэс ба даяаршил*. Улаанбаатар: МУИС пресс хэвлэлийн газар., 2019.
6. Д.Баярхүү, *ШХАБ & <<Нэг бүс-Нэг зам>>*. Улаанбаатар: Удам соёл ХХК., 2018.
7. Е.В.Бойков. “ШХАБ-ын гишүүн орнуудын хүмүүнлэгийн хамтын ажиллагааны асуудлууд.” Олон Улс Судлал, №1(2018). 13-26., DOI: <https://doi.org/10.5564/jis.v0i1.1119>.
8. Г.Цэдэндагва, *Эдийн засгийн онол*. Улаанбаатар: Статистик ХХК., 2001.
9. О.Билэгбат, *Төв Азийн аюулгүй байдал ба Монгол улс*. Улаанбаатар: МУИС-ОУХС-Олон улсын харилцааны тэнхим., 2003
10. Э.Энхсоёмбо, *Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын хүрээн дэх БНХАУ-ын ашиг сонирхол*. Улаанбаатар: МУИС-ОУХС-Олон улсын харилцааны тэнхим., 2009
11. Х.Нурсауле, *Казахстаны гадаад бодлого ба ШХАБ дахь оролцоо*. Улаанбаатар: МУИС-ОУХС-Олон улсын харилцааны тэнхим., 2011
12. Б.Санжмятав, *Дэлхийн эдийн засаг*. Улаанбаатар: МУИС хэвлэх үйлдвэр., 2014.
13. В.Ариунчимэг, *Монгол , ШХАБ-ын хамтын ажиллагааны хэтийн төлөв*. Улаанбаатар: МУИС-ОУХС-Олон улсын харилцааны тэнхим., 2016
14. *Globalization and modern Eurasia: History, trends, challenges for change*. Улаанбаатар: Слав-Еврази судлалын зүүн азийн IX бага хурал. Удам соёл., 2018
15. *ШХАБ-20 жил бүрэн зураглал*. Улаанбаатар: Урангар пресс., 2021.